

Dział: Ogrodnictwo

ISSN 1897-7820

http://www.npt.up-poznan.net/tom2/zeszyt4/art_51.pdf

Copyright ©Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu

---

MARIA CHOJNACKA, AGNIESZKA WILKANIEC

Katedra Terenów Zieleni
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

WALORY KRAJOBRAZOWE I REKREACYJNE JEZIORA MALTAŃSKIEGO W POZNANIU

Streszczenie. W Poznaniu, we wschodnim klinie zieleni, w odległości 1,5 km od Starego Rynku, istnieje zbiornik wodny o powierzchni ponad 60 ha, powstały w wyniku spiętrzenia wód rzeki Cybiny. Teren doliny, wraz z okolicznymi lasami, nazywany Malta, był jeszcze w okresie zabórów ulubionym miejscem wycieczek poznanianków. Po odzyskaniu niepodległości planowano przekształcić go w Park Narodowy z dużym zbiornikiem wodnym. Do realizacji tego przedsięwzięcia doszło po wojnie: powstał tor regatowy oraz park Tysiąclecia. Po blisko trzydziestu latach przeprowadzono remont zbiornika. Powstał kompleks sportowo-rekreacyjny z zapleczem hotelarsko-gastronomicznym. Odtworzono Kopiec Wolności, zniszczony przez hitlerowców. Zbudowano również całoroczny stok narciarski. Od kilku lat odbywają się tu spektakle Międzynarodowego Festiwalu Teatralnego. Przy wschodnim krańcu zbiornika znajduje się Wielkopolski Park Zoologiczny. Tak zagospodarowany, położony blisko centrum, teren, jest niezwykle cenny pod względem przyrodniczo-krajobrazowym i społecznym, a jego głównym atutem jest akwen Jeziora Maltańskiego.

Słowa kluczowe: Jezioro Maltańskie, Malta, Poznań, tereny rekreacyjne, maltański tor regatowy

Wstęp

W Poznaniu, we wschodnim klinie zieleni, w odległości 1,5 km od Starego Rynku istnieje zbiornik wodny o powierzchni ponad 60 ha, powstały w wyniku spiętrzenia wód rzeki Cybiny. Teren doliny wraz z okolicznymi lasami jest nazywany Malta. Nazwa pochodzi od zakonu kawalerów maltańskich, czyli joannitów. W 1178 roku książę Mieszko III sprowadził zakon, który założył tu swą siedzibę przy kościele św. Michała. Istniejąca w tym miejscu już we wczesnym średniowieczu osada, położona przy rozwidleniu traktu do Śremu i Giecza, wzięła swą nazwę od siedziby komandora zakonu. Od niej pochodzi nazwa ulicy Komandoria, położonej między parkiem Tysiąclecia (dawna strzelnica wojskowa) a terenem otaczającym Jezioro Maltańskie. Po najwcześniejszym,

istniejącym na Komandorii drewnianym kościele pozostała natomiast nazwa ulicy św. Michała. Joannici pozostawili po sobie nie tylko ślady w postaci utrwalonych tradycją nazw, lecz także jeden z najcenniejszych zabytków Poznania, kościół św. Jana Jerozolimskiego za Murami. Niewielki romański kościół został wzniesiony na przełomie XII i XIII wieku, a następnie przebudowany w stylu późnogotyckim. Jest to prawdopodobnie najstarsza ceglana świątynia na terenie Polski (MALUŚKIEWICZ 2000).

Celem niniejszym artykułu jest ukazanie historii, walorów, ewolucji projektów zagospodarowania i współczesnego oblicza doliny Cybiny, przekształconej w atrakcyjny teren rekreacyjny położony w pobliżu centrum Poznania oraz próba oceny obecnego zagospodarowania zielenią w zestawieniu z projektami historycznymi.

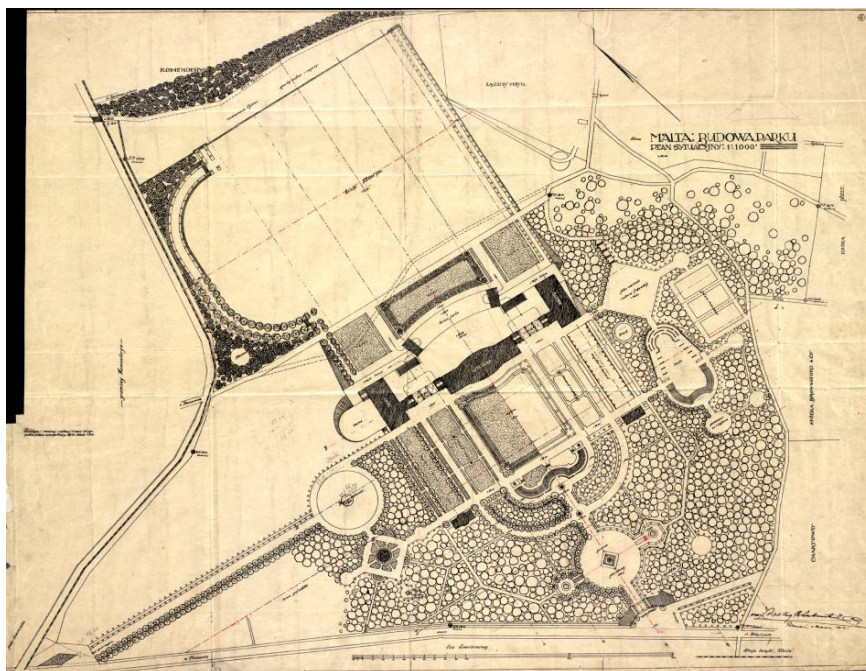
Material i metody

W ciągu ostatnich lat prowadzono badania związane ze stanem zagospodarowania terenów zieleni w obrębie Poznania, m.in. obejmujące teren Malty. W badaniach tych posługiwano się metodą analizy materiałów archiwalnych, zestawionych ze współczesnymi mapami, planami oraz dostępną literaturą. Prowadzono również inwentaryzację elementów zieleni występujących na opisywanym terenie (URBAŃSKI i IN. 2007). Inwentaryzacja polegała na ogólnym odnotowaniu form zieleni występujących na opisywanym terenie oraz ocenie ich stanu i przydatności z punktu widzenia funkcji rekreacyjnych.

Dolina maltańska w XIX i na początku XX wieku

Teren dzisiejszej Malty w połowie XIX wieku był zajmowany przez liczne obiekty fortyfikacyjne twierdzy poligonalnej. Ten teren był oddzielony od Berdyczowa, Ostrowa Tumskiego i Śródki wałem, łączącym Forty Rocha i Reformatów. W okolicy osady Komandoria istniała przecinająca wał Brama Warszawska, wyprowadzająca drogę w kierunku Warszawy. Poza tym w Dolinie Cybiny była zlokalizowana Luneta Cybińska, a spiętrzenie wód Cybiny umożliwił położony na niej jaz. W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XIX wieku powstała kolejna linia obrony w postaci samodzielnych fortów odsuniętych około 4 km od miasta. Jeden z nich stanął na wzgórzu po wschodniej stronie doliny Cybiny. Poza fortem wybudowano doprowadzające do niego odcinki drogi fortecznej (dzisiejsze ulice Inflancka, Wileńska – przecięta przez jezioro – i Krańcowa), a także kilka schronów międzypola i jaz wraz z tamą na Cybinie (BIESIADKA i IN. 2006). Fortyfikacje pierścienia poligonalnego nie przetrwały do naszych czasów, natomiast elementy zewnętrznego, młodszego pierścienia fortecznego zachowały się w dość dobrym stanie i mogłyby stanowić jedną z atrakcji turystycznych obszaru Malty. Obecnie Fort III znajduje się w obrębie Ogrodu Zoologicznego. Ze względu na swoje położenie jest to obiekt, który mógłby być szeroko udostępniony zwiedzającym. Niestety, do niedawna był wykorzystywany jako magazyn, w którym składowano paszę dla zwierząt. W celach rekreacyjnych jest wykorzystywany jedynie majdan na lewym barku fortu, funkcjonujący jako polana piknikowa, oraz przylegająca do niego prochownia, udostępniana jako sala bankietowo-konferencyjna.

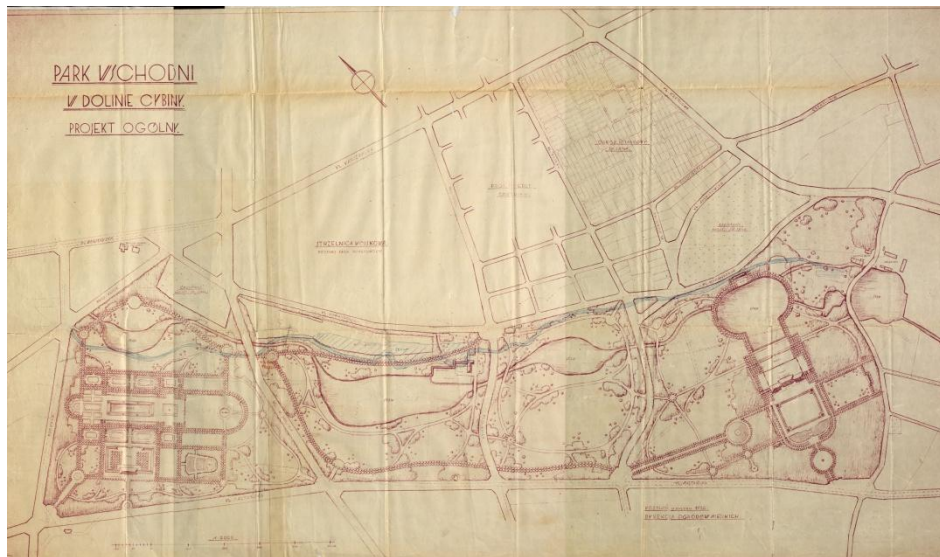
Teren Malty ma niezwykle daleko sięgające tradycje związane z rekreacją. Dolina Cybiny już w latach trzydziestych XIX wieku była wykorzystywana jako teren wycieczkowy (TRZECIAKOWSKA i TRZECIAKOWSKI 1982). Teren dzisiejszej Malty i Kobylegopola od dawna oferował mieszkańcom miasta kontakt z zielenią w dolinie Cybiny oraz stanowił jeden z niewielu kompleksów leśnych, położonych w bezpośrednim sąsiedztwie Poznania. Celem wypraw poza fortyfikacje zamykające miasto były szczególnie ogródki rozrywkowe. Wypoczynek oferowała Dolina Świętojańska (teren dzisiejszego Jeziora Maltańskiego) oraz Kobylepole z restauracją i browarem (KAROLCZAK 1993). Teren Malty był także miejscem spotkań drużyn „Sokoła”, a później drużyn harcerskich. Aby umożliwić młodzieży korzystanie z terenów w dolinie Cybiny, w 1917 roku zakupiono ze składek społecznych oraz dotacji kurii arcybiskupiej około 50 ha gruntu. Na tym obszarze zamierzano założyć tzw. Park Narodowy (MALUŚKIEWICZ 2000). Pierwsza koncepcja projektowa autorstwa Adama Ballenstaedta powstała w 1919 roku (rys. 1). Kompozycja projektu była podporządkowana zgeometryzowanym formom, opartym na dwóch osiach głównych: krótszej, przebiegającej przez Kopiec Wolności w kierunku wschód-zachód i dłuższej, prostopadłej do niej. Obie osie rozpoczynały się głównymi wejściami na teren parku. Na dłuższą oś (północ-południe), najbardziej znaczącą z punktu widzenia kompozycji, były nanizane kolejne, mniej znaczące osie, wzdłuż których rozmieszczono planowane w parku budynki, większość urządzeń sportowych, trawniki i partery roślinne. Południowa część parku stanowiła zwarty masyw wysokiej zieleni, w który wkomponowano kilka obiektów, takich jak teatr, czy plac do

Rys. 1. Plan Parku Narodowego na Malcie z 1919 roku autorstwa Adama Ballenstaedta
Fig. 1. Plan of the National Park in the Malta area, designed by Adam Ballenstaedt

ćwiczeń i zabaw. Nad całością górował, zlokalizowany w zachodniej części parku, Kopiec Wolności. Pierwotna koncepcja zakładała bardzo szeroki program rekreacyjno-sportowy parku. Na jego terenie miały znaleźć się boiska sportowe, place do ćwiczeń i zabaw, teatr, restauracja, pomieszczenia dla „Sokoła” i skautów, planowano również poszerzenie koryta Cybiny tak, aby można było uprawiać w tym miejscu sporty wodne (AKTA... 7255). W poznańskim Archiwum Państwowym zachował się projekt Adama Ballenstaedta, dotyczący obszaru pomiędzy ul. Komandoria a terenem łącznego Młyna i odcinkiem drogi fortecznej (nieistniejący przebieg ul. Wileńskiej). Ten projekt nie został zrealizowany. Jedynym wykonanym elementem był Kopiec Wolności. Sypanie kopca rozpoczęto w 1919 roku, a budowa trwała do 1922 roku. Kopiec został zniwelowany w okresie okupacji. W 1984 roku powstał Komitet Odbudowy Kopca, dzięki któremu częściowo odtworzono obiekt, według koncepcji Klemensa Mikuły. Prace rozpoczęte w 1986 roku są kontynuowane do dzisiaj (MALUŚKIEWICZ 2000).

W 1932 roku podjęto kolejną próbę zagospodarowania terenu Parku Narodowego. Zachowane „Objaśnienie do projektu parku wschodniego w dolinie Cybiny” uznaje projektowany teren zieleni za jeden z najważniejszych punktów w planie rozbudowy miasta (AKTA... 7255). Miał on zapewniać dostęp do zieleni mieszkańcom prawobrzeżnych dzielnic Chwaliszewa, Śródky, Miasteczka, Rataj i Główniej. Plan parku obejmował teren większy niż przewidywał to zachowany projekt z 1919 roku, zbliżony powierzchnią do dzisiejszego zagospodarowanego obszaru wokół Jeziora Maltańskiego (rys. 2). Oprócz układu parku, szkic zawiera częściowo na nowo zaprojektowany układ drogowy terenu Malty. Istniejące i projektowane arterie komunikacyjne dzieliły park na cztery części. Część pierwsza, położona na zachodnim krańcu parku, została zaprojektowana w formie regularnej, podporządkowanej dwóm osiom kompozycyjnym, jedną wytyczoną w kierunku Kopca Wolności oraz drugą skierowaną na kościół św. Jana

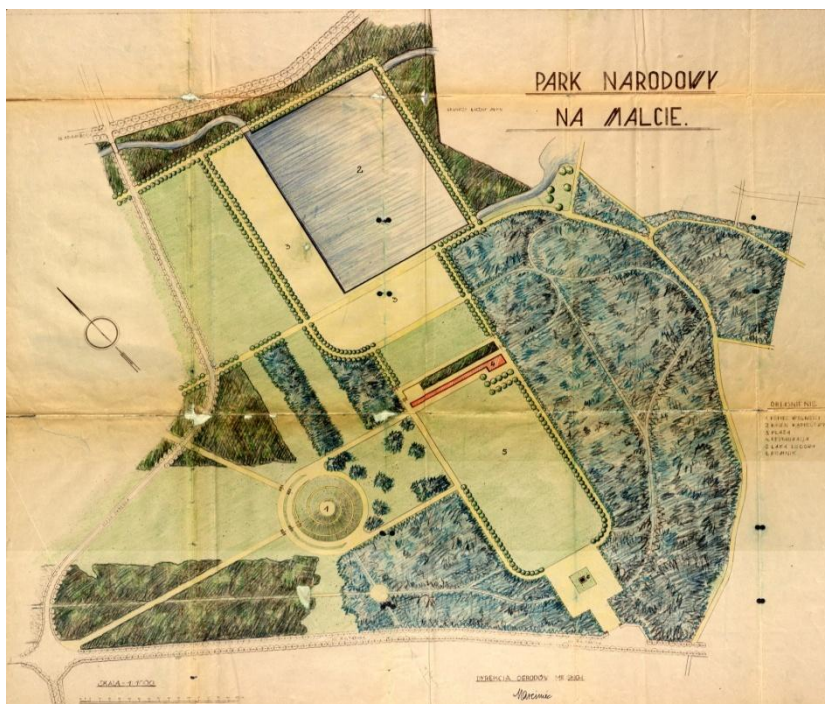
Rys. 2. Plan parku na Malcie z 1932 roku
Fig. 2. Plan of the park in the Malta area from 1932

Jerozolimskiego. Jak podaje opis do projektu, prace w tej części obszaru były w 1932 roku rozpoczęte, teren był wyrównany i gotowy do zagospodarowania. Miały tu znaleźć się restauracja z tarasem, dwa baseny, rozarium i ogrody kwiatowe, teatr plenerowy, place zabaw i łąki ludowe. Druga i trzecia część parku była położona pomiędzy ul. Świętojańską (nieistniejący odcinek – przedłużenie dzisiejszej ulicy w kierunku południowym), a Parkiem Narodowym, czyli częścią czwartą, najdalej wysuniętą w kierunku wschodnim i pokrywającą się z projektem z 1919 roku. Ten fragment parku został zaprojektowany jako park spacerowy z dwoma dużymi stawami i rozległymi trawnikami. Zakładano umieszczenie tam łazienek z „mleczarnią”. Projekt przewidywał zakrycie budynków Polskiego Monopolu Spirytusowego przy ul. Komandoria pasmem wysokich drzew i krzewów. Część czwarta, czyli Park Narodowy, została zaprojektowana w regularnej, zgeometryzowanej formie, która opierała się na uproszczonej koncepcji Ballenstaedta. Pierwotną koncepcję uznano za zbyt kosztowną w realizacji i utrzymaniu. W opisie podano, że również w tej części parku rozpoczęto prace ziemne. Zwrócono także uwagę na istniejący w tym miejscu cenny starodrzew. Nowy plan parku zakładał umieszczenie tu pomnika harcerzy, poległych w powstaniu wielkopolskim. Pomnik stanął w 1937 roku jednak został zniszczony w okresie okupacji. W 1978 roku ustawiono ponownie w tym miejscu głaz pamiątkowy (MALUŚKIEWICZ 2000). Poza pomnikiem harcerzy Park Narodowy miał mieścić restaurację, rozległy trawnik otoczony amfiteatralnie ukształtowanymi siedzeniami, przeznaczony na różnego rodzaju pokazy, trawiaste boisko, staw umożliwiający latem pływanie i wiosłowanie oraz jazdę na łyżwach zimą. Wszystkie części parku zamierzano połączyć za pośrednictwem krajobrazowo ukształtowanych ścieżek oraz cienistych alei, obsadzonych drzewami. Projekt opisuje również teren strzelnicy wojskowej przy ul. Komandoria – jako przyszły park rozrywkowy.

Zachował się jeszcze jeden szkic projektowy obejmujący teren Parku Narodowego (rys. 3). Prawdopodobnie ilustruje on najpóźniej powstałą koncepcję z okresu międzywojennego. Nawiązuje w pewnym stopniu do pierwotnego projektu, jednak upraszcza go i ogranicza w jeszcze większym stopniu niż koncepcja z 1932 roku. Program parku na tym etapie obejmował prostokątny basen z plażą, niewielką restaurację i łąkę ludową. Na planie zaznaczony jest również Kopiec Wolności oraz pomnik harcerzy. Przestrzeń parku zajmowały zwarte masywy wysokiej zieleni, rozległe otwarte przestrzenie trawiaste, powiązane regularnie poprowadzonymi alejami oraz swobodnie wytyczonymi ścieżkami spacerowymi. Przewidziano kilka otwarć w masywach zieleni, eksponujących w widokach Kopiec Wolności (AKTA... 7255). Brak informacji o tym, czy jakieś elementy zawarte w tym projekcie zostały zrealizowane.

Mimo szeroko zakrojonych planów, prace nad Parkiem Narodowym ograniczyły się w okresie międzywojennym do budowy Kopca Wolności oraz ustawienia pomnika ku czci harcerzy. Pozostałe elementy projektów zostały objęte jedynie pracami przygotowawczymi, których skali nie sposób dzisiaj ustalić ze względu na brak zachowanych, precyzyjnie opisujących je źródeł oraz śladów w terenie. Obszar dzisiejszej Mały został w znacznym stopniu zmieniony i poddany przekształceniom o których nie ma mowy w przedwojennych projektach. W związku z tym nawiązanie do projektowanych pierwotnie obiektów nie jest dziś możliwe.

Rys. 3. Plan parku na Malcie z 1932 roku
Fig. 3. Plan of the park in the Malta area from 1932

Maltański ośrodek sportu i rekreacji we wschodnim klinie zieleni

Profesor Uniwersytetu Poznańskiego, Adam Wodziczko, twórca Ligi Ochrony Przyrody i inicjator powstania trzech parków narodowych, był także orędownikiem wkomponowywania przyrody w strukturę miasta, tak by stawało się ono bardziej przyjazne mieszkańcom. Dla aglomeracji przez lata opasanej pierścieniami umocnień było to szczególnie ważne. Opracowany w 1934 roku przez inż. arch. Władysława Czarneckiego, wybiegający w przyszłość, plan zieleni Poznania był żywym przykładem wykorzystania tych idei. Przewidywał on zachowanie w strukturze miasta czterech głównych obszarów zieleni, układających się w kształt krzyża i łączących się z pierścieniami zieleni pofortecznej. Obszary te, w kształcie klinów, bazowały na naturalnych zespołach roślinnych, istniejących wzdłuż cieków i zbiorników wodnych. Oddzielały tereny zwartej zabudowy, stanowiły filtry i kanały doprowadzające czyste powietrze do centrum miasta.

Krótko po II wojnie światowej wschodni klin zieleni, zwany także cybińskim lub maltańskim, ze względu na swoje walory przyrodniczo krajobrazowe został poddany pod ochronę rozporządzeniem wojewody. Klin ten opiera się o dopływ Warty – Cybinę i towarzyszące jej strumienie i stawy. W tych warunkach w dolinie rzeki wykształcił się wartościowy drzewostan grabowo-olchowy, w wyższych partiach terenu przechodzący w las sosnowy. Obszar, znany jako Dolina Świętojańska, od dziesięcioleci wykorzysty-

wany dla celów rekreacyjnych, pełnił podobną funkcję także po II wojnie światowej. Dla uatrakcyjnienia i lepszego wykorzystania tej wartościowej przyrodniczo i krajobrazowo przestrzeni na początku lat pięćdziesiątych XX wieku podjęto decyzję o spiętrzeniu rzeki Cybiny i utworzeniu ośrodka sportowo-rekreacyjnego dzięki powstałemu zbiornikowi wodnemu. Ten sposób zagospodarowania terenu nie kłócił się z ideą wykorzystania klinów zieleni, a nowe nasadzenia, towarzyszące zbiornikowi, nazwanemu Jezioro Maltańskim, ubogaciły szatę roślinną obszaru. Oddane do użytku w 1952 roku jezioro, położone blisko centrum Poznania, wpłynęło znacząco na różne obszary życia miasta: stało się regulatorem lokalnego klimatu, urozmaiciło krajobraz, przyczyniło się do wzbogacenia awifauny obszaru, poszerzyło możliwości rekreacji, stało się jednym z najważniejszych w Polsce ośrodków sportów wodnych (SZAFRAN 1959). Dalekosiężne plany zagospodarowania i uatrakcyjnienia tego terenu przewidywały także lokalizację w pobliżu jeziora nowego ogrodu zoologicznego i założenia skansenu wsi wielkopolskiej¹.

W latach 1956, 1958 i 1961 na Malcie odbyły się międzynarodowe zawody kajakarskie i wioślarskie. W czasach przed upowszechnieniem się transmisji telewizyjnych możliwość oglądania na żywo imprezy sportowej, odbywającej się w tak pięknym otoczeniu, była niezwykle atrakcją i przyciągała tłumy widzów. Przez ponad 20 lat Malta pełniła rolę centrum sportów wodnych w Polsce. Poza zawodami kajakarskimi i wioślarskimi, na torze odbywały się także imprezy motorowodne.

Po latach użytkowania zbiornik zamulił się, spłycił i przestał spełniać wymogi stawiane sportowym torom wodnym, więc w 1979 roku podjęto decyzję o jego zamknięciu i modernizacji. W 1980 roku spuszczonego wodę, a w 1982 roku rozpoczęły się prace przy jego pogłębianiu i regulacji linii brzegowej. Roboty ziemne towarzyszące modernizacji jeziora były tylko częścią zakrojonych na dużą skalę działań, zmierzających do utworzenia nowoczesnego ośrodka sportowo-rekreacyjnego. Głównym projektantem przedsięwzięcia został mgr inż. arch. Klemens Miłkuła. Bardzo pomocne w modernizacji toru regatowego i jego zaplecza okazały się osobiste doświadczenia projektanta, który w przeszłości był zawodnikiem uprawiającym wioślarstwo. Pogłębianiu toru wodnego od 1984 roku towarzyszyło odtwarzanie zniszczonego przez hitlerowców Kopca Wolności przy południowym brzegu jeziora. Zmodernizowany zbiornik o powierzchni ponad 64 ha został oddany do użytku w 1990 roku w takim stopniu zaawansowania prac, by mogły się tu odbyć XXIII Mistrzostwa Świata w Kajakarstwie. Zagospodarowywanie terenów Malty było kontynuowane w następnych latach i trwa nadal. W obecnym kształcie ośrodek oferuje niezwykle bogactwo atrakcji skierowanych do szerokiego grona uczestników rekreacji o bardzo różnych oczekiwaniach i możliwościach.

Dużym wydarzeniem na Malcie było otwarcie w lutym 1993 roku Całorocznego Centrum Narciarstwa Malta Ski (rys. 4). Stok, połączony z Kopcem Wolności, od 1998 roku oferuje nową atrakcję w postaci letniego toru saneczkowego. U podnóża stoku znajduje się pole do nauki gry w golfa, ogród mini-golfa i polana piknikowa. Malta Ski w swojej ofercie ma także wypożyczalnię rowerów, łyżworolek, sprzętu narciarskiego i serwis narciarski. Latem otwierane jest kino letnie. Należące do Malta Ski place zabaw oferują najmłodszym atrakcyjne i bezpieczne urządzenia zabawowe (rys. 5).

¹ Z różnych rozważanych możliwości lokalizacji skansenu ówczesny Wojewódzki Konserwator Zabytków, Jerzy Łomnicki, wybrał ostatecznie Dziekanowice nad jeziorem Lednica (PELCZYK 2000).

Rys. 4. Kopiec Wolności i całoroczny stok narciarski na Malcie (fot. M. Chojnacka)

Fig. 4. Freedom hillock and all-year-ski slope in the Malta area (photo by M. Chojnacka)

Rys. 5. Place zabaw dla dzieci nad Jeziorem Maltańskim (fot. M. Chojnacka)

Fig. 5. Playgrounds at the Malta Lake (photo by M. Chojnacka)

Niezaprzeczalną atrakcją terenów maltańskich jest wąskotorowa kolejka parkowa „Maltanka”, przeniesiona z ul. Bema, gdzie funkcjonowała od 1956 roku. Na trasie maltańskiej uruchomiono ją w 1972 roku. Tor kolejki biegnie północnym brzegiem jeziora. Z wagonów można obejrzeć panoramę jeziora wraz ze wszystkimi maltańskimi obiektami sportowo-rekreacyjnymi. Końcowa stacja kolejki znajduje się przy Nowym ZOO, zlokalizowanym na zalesionym obszarze tzw. Białej Góry. Otwarty w 1974 roku ogród zoologiczny ma powierzchnię 123 ha i jest kolejną atrakcją Malty.

Od jesieni do wiosny przy najbliższym mieście, zachodnim brzegu jeziora funkcjonuje kryte lodowisko. Tę część założenia urozmaica piętrzący wody jeziora jaz, przy którym ustawiono kotwicę historycznego statku „Poznań”.

Na Malcie odbywa się corocznie 30-40 imprez kulturalnych i sportowych, z czego połowa to imprezy sportowe na wodzie. To ich sprawnej organizacji służy zaprojektowane przez inż. Klemensa Mikulę zaplecze w postaci trybun, wieży sędziowskiej, tablicy wyników, hangarów, centrum rehabilitacji, campingu, hotelu, kilku restauracji i mniejszych punktów gastronomicznych.

Największą imprezą kulturalną na Malcie jest odbywający się w Poznaniu od 18 lat Międzynarodowy Festiwal Teatralny. Maltańskie plenery są także miejscem koncertów, organizowanych przez Filharmonię Poznańską i Estradę Poznańską.

Te duże imprezy sportowe i kulturalne to prawdziwe święta dla koneserów. Na co dzień Malta jest miejscem czynnej i biernej rekreacji mieszkańców Poznania, reprezentujących wszystkie grupy wiekowe – spacerów, jazdy na rolkach, wycieczek rowerowych. Odpoczynkowi sprzyja sąsiedztwo wody, wygodne ścieżki i oprawa z zieleni.

Szata roślinna Malty

Pierwotna szata roślinna doliny Cybiny na przestrzeni ostatnich 100 lat uległa istotnym przekształceniom. Areal lasów pomniejszono znacznie za czasów działania Pruskiej Komisji Kolonizacyjnej i przez budowę w okolicy obiektów przemysłowych i magazynowych (SZAFRAN 1959).

CZARNECKI i PŁOŃCZAK (1936) wliczyli do zestawienia powierzchni zalesionych we wschodnim klinie zieleni, między innymi, istniejące zadrzewienia na terenie Parku Narodowego, strzelnicy wojskowej oraz na stokach Fortu III. W sumie istniejące masywy zieleni w granicach miasta, we wschodnim klinie, zajmowały w dwudziestolecie międzywojennym 41 ha, a poza granicami – 27,7 ha. Oprócz wymienionych powierzchni zakładano powstanie nowych zalesień na obszarze nieużytków oraz gruntów o małej wartości uprawowej. Planowane nasadzenia miały obejmować powierzchnię 139,2 ha w granicach miasta i 133,7 ha poza jego granicami (CZARNECKI i PŁOŃCZAK 1936).

W okresie międzywojennym nie rozpoczęto zalesień na terenie klina wschodniego. Niemcy w okresie okupacji przejęli w znacznej mierze koncepcję systemu zieleni, stworzoną przez Władysława Czarneckiego i skupili się na pracach w obrębie klinów zieleni gołęcińskiego i cybińskiego. W dolinie Cybiny przeprowadzono zalesienia, a także spiętrzone wody strumienia w niewielkim zbiorniku przeciwpożarowym, który rozbudowany po II wojnie światowej dał początek Jezioru Maltańskiemu (KODYM-KOZACZKO 2005). Po II wojnie światowej uzupełniano też nasadzenia we wschodnim klinie zieleni, zalesiając także grunty rolne.

Dziś jezioro Malta graniczy na wschodzie ze 140-hektarowym kompleksem lasów komunalnych o nazwie Uroczysko Malta. Otacza on Wielkopolski Park Zoologiczny z Fortem III. Zmienna rzeźba terenu oraz zróżnicowane warunki glebowe i wodne powodują, że na tym niewielkim obszarze można napotkać różnorodne siedliska przyrodnicze. W wyżej położonych miejscach występują bory sosnowe. W części południowej uroczyska, obok drzewostanów z udziałem sosny, brzozy i lipy, na żyznych i wilgotnych stanowiskach w dolinie rzeki Cybiny, występują lasy łąkowe, a także grądy (ZIEN-TARSKI i ZIÓŁKOWSKA 2004). Najcenniejsze drzewa o znacznych rozmiarach i wieku ok. 140 lat można napotkać na niewielkim fragmencie terenu – pozostałości dawnego parku Mycielskich w Kobylimpolu. Są to dęby, wiązy i jesiony. Szczególnie pięknie prezentuje się runo żyznych partii lasów uroczyska wiosną z całym bogactwem zakwitających wówczas roślin. Najcenniejsze przyrodniczo rejonu uroczyska objęto ochroną jako użytki ekologiczne, o nazwach pochodzących od leżącego w sąsiedztwie stawu: Olszak I i Olszak II. Trzy stawy, utworzone na różnych poziomach dla oczyszczania wód Cybiny spływających do jeziora Maltańskiego, są dodatkowym walorem tego terenu (MALUŚKIEWICZ 2000).

Na obszarze Wielkopolskiego Parku Zoologicznego, obok gatunków drzew rosnących w uroczysku Malta, spotykamy także robinie akacjową, charakterystyczną dla terenów fortecznych. Lasy komunalne nad Maltą są dobrze zagospodarowane turystycznie; ścieżki spacerowe i edukacyjne pozwalają przyjemnie i pożytecznie spędzić tu czas.

Tereny zieleni sąsiadujące z Jeziorem Maltańskim od północy mają zróżnicowany charakter. Za kościołem św. Jana Jerozolimskiego rozciąga się park Świętojański. Dawny cmentarz parafialny z lipowym drzewostanem, przekształcony w 1971 roku w park zwrócono parafii w 2001 roku. Na wschód od niego jest położony park Tysiąclecia o powierzchni około 30 ha, założony w latach sześćdziesiątych XX wieku na terenie dawnej strzelnicy, obecnie zaniedbany. W drzewostanie parku dominuje robinia. Park ozdabiają okazałe głazy narzutowe wydobyte z niecki jeziora podczas pogłębiania dna (MALUŚKIEWICZ 2000).

Z parkiem sąsiaduje tzw. polana koncertowa. Pusty teren wykorzystywany w czasie imprez plenerowych, cały czas czeka na zagospodarowanie. W tym miejscu na głębokości 1300 m odkryto wody termalne. Planowana jest tu budowa dużego ośrodka sportowo-rekreacyjnego, nazwanego Termami Maltańskimi. Łąkę zamyka od wschodu obsadzona drzewami ul. Wileńska, dochodząca do samego brzegu jeziora. To pozostałość dawnego układu komunikacyjnego sprzed istnienia zbiornika.

Końcowy odcinek północnego brzegu jeziora został ukształtowany w bardzo charakterystyczny sposób. Za usypanymi pagórkami i wałami są ukryte zabudowania Motelu Malta. Tego fragmentu terenu nie udało się dotychczas zagospodarować zielenią, zgodnie z zamierzeniem głównego projektanta.

Pas zieleni pomiędzy zachodnim brzegiem maltańskiego zbiornika, a przebiegającą obok ul. Jana Pawła II z piętrzącym wody jazem, lodowiskiem i stacją kolejki, zachował ślady obsadzenia z lat sześćdziesiątych XX wieku. Są to głównie topole. Projekt zagospodarowania tego terenu dla zmodernizowanego obiektu stworzył, w uzgodnieniu z głównym projektantem, wybitny dendrolog poznański, prof. Bolesław Sękowski. Przewidywał on wielopiętrowe nasadzenia, perspektywy w stronę

jeziora i liczne alejki spacerowe. Całość miała mieć charakter odrębnego parku z małym pawilonem dla orkiestry i służyć krótkim, niedzielnym spacerom. Tych zamierzeń nie udało się zrealizować².

Najlepiej zagospodarowany zielenią jest pas terenu wzdłuż południowego brzegu jeziora. Nie jest to jednak obsadzenie jednorodne. Powstawało w różnych okresach, projektowane przez różne osoby. Czytelne są obsadzenia topolowe, pamiętające pierwszy zbiornik maltański. Pozostały także z tamtego okresu ślady skarp i schodów równoległych do brzegu jeziora. Pomiędzy sąsiednią ulicą Arcybiskupa Antoniego Baraniaka, a drogą obiegającą jezioro, istnieje pas wielogatunkowych zadrzewień, w którym dominują klony, wiąz i robinie. Sporadycznie występują tu także dęby i graby. Brakuje krzewów, które pozwoliłyby lepiej izolować maltański teren od strony ruchliwej ulicy. Kilkusetmetrowy żywopłot z tawuły odgradza natomiast, biegnące na dwóch poziomach równoległe do brzegu, ścieżki spacerowe. To obsadzenie i wiele innych kompozycji roślinnych nad jeziorem powstało według projektu Jadwigi Knaflewskiej w 1990 roku dla nowego Jeziora Maltańskiego. Charakteryzuje je duży udział roślin iglastych, szczególnie jałowców, także w partiach nadwodnych.

Ostatni rozdział w historii obsadzeń na Malcie, zasadniczo zmieniający jej oblicze, to kompozycje roślinne towarzyszące obiektom Malta Ski. Poszczególne części tego kompleksu były oddawane do użytku co kilka lat, od 1993 roku do czasów obecnych. W kompozycjach towarzyszących placom zabaw, mini-golfowi czy punktom gastronomicznym widać całe bogactwo różnorodnych kolorystycznie i pokrojowo drzew i krzewów, które obecnie można pozyskać w szkółkach. Jest to efekt inwencji gospodarza terenu – dyrektora Konrada Tuszewskiego. 750-lecie lokacji miasta Poznania uczczono w kompleksie Malta Ski otwarciem Ogrodu Czasu. Zegary słoneczne, zaprojektowane przez plastyków – państwa Gosienieckich, są dużą atrakcją dla osób odwiedzających to miejsce.

Malta, ze względu na rozległość założenia, jest postrzegana jako obszar właściwy dla nasadzeń kompensacyjnych. Są one lokalizowane bez wcześniejszego planu, lecz w uzgodnieniu z głównym projektantem, przyczyniając się do podniesienia lesistości tego terenu.

Posumowanie

W dużych aglomeracjach miejskich istnieje olbrzymie zapotrzebowanie na tereny czynnego i biernego wypoczynku. Malta odpowiada w pełni tym zapotrzebowaniom. Dane statystyczne świadczą o tym, że jest jednym z najchętniej wykorzystywanych i lubianych przez mieszkańców miasta terenów rekreacyjnych (MIERZEJEWSKA 2001). Wynika to z niezwykle bogatego programu, walorów przyrodniczo-krajobrazowych i dobrej dostępności komunikacyjnej opisywanego obszaru. Oferta rekreacyjna Malty jest stale poszerzana, np. w najbliższym czasie jest planowana budowa term wraz z kompleksem basenów. Ujednolicenia i wzbogacenia wymagałby jedynie układ zieleni całego założenia, który obecnie prezentuje się nieco chaotycznie.

---

² Informacji na ten temat udzielił główny projektant ośrodka maltańskiego, mgr inż. arch. Klemens Mikuła.

W przeszłości terenami doliny Cybiny zajmowali się najwybitniejsi poznańscy planiści i znawcy zieleni: Władysław Czarnecki, Adam Ballenstaedt, Władysław Marciniak, Bolesław Sękowski. Nigdy nie doszło do pełnej realizacji ich wizji z powodów finansowych, politycznych i społecznych. Obecna postać zagospodarowanych rekreacyjnie terenów maltańskich powierzchnią i rozmachem znacznie odbiega od pierwszych projektów, z powodu nastawienia głównie na intensywną rekreację i rozrywkę. Wczesniejsze programy miały charakter bardziej patriotyczno-społeczny. Obecnie zwiększyły się zarówno powierzchnia zagospodarowywanego terenu, jak i oczekiwania oraz możliwości realizacyjne.

Istnieje potrzeba wykonania szczegółowej inwentaryzacji zieleni na obszarze Malty, która mogłaby stanowić podstawę do ujednoczenia i uporządkowania istniejących tam terenów zieleni. Należałoby zadbać o utrzymanie wysokiego standardu zagospodarowania obszaru otaczającego Jezioro Maltańskie, aby mógł być on godnym kontynuatorem tradycji Doliny Świętojańskiej.

Literatura

- AKTA Miasta Poznania, sygn. 7255. Archiwum Państwowe, Poznań.
- BIESIADKA J., GAWŁAK A., KUCHARSKI S., WOJCIECHOWSKI M., 2006. Twierdza Poznań. Rawelin, Poznań.
- CZARNECKI W., PŁOŃCZAK T., 1936. Lasy miejskie w planie zabudowania Poznania. W: Więcej lasów Poznaniowi. Materiały Towarzystwa Miłośników Miasta Poznania, Poznań.
- KAROLCZAK W., 1993: Parki publiczne, skwery i promenady dawnego Poznania. *Kron. M. Pozn.* 3-4: 38-98.
- KODYM-KOZACZKO G., 2005. Rozwój Poznania w planowaniu urbanistycznym w latach 1900-1990. W: *Architektura i urbanistyka Poznania w XX wieku*. Red. T. Jakimowicz. Wyd. Miejskie, Poznań.
- MALUŚKIEWICZ P., 2000. Malta. Przewodnik turystyczny. Wyd. Miejskie, Poznań.
- MIERZEJEWSKA L., 2001. Tereny zielone w strukturze przestrzennej Poznania. Wyd. PTPN, Poznań.
- PELCZYK A., 2000. Ewolucja założeń programowych Wielkopolskiego Parku Etnograficznego. *Stud. Ledn.* 6: 287-323.
- SZAFRAN H., 1959. Miasto Poznań i okolica. PWN, Poznań.
- TRZECIAKOWSKA M., TRZECIAKOWSKI L., 1982. W dziewiętnastowiecznym Poznaniu. Wyd. Poznańskie, Poznań.
- URBAŃSKI P., TYLKOWSKI T., SZPAKOWSKA B., RASZEJA E., CHOJNACKA M., TARGOŃSKA A., WILKANIEC A., STĘPKA B., SIMINIĄK A., RYDZEWSKA A., KRZYŻNIAK M., 2007. Wykonanie aktualizacji układu przestrzennego zieleni miasta Poznania. I i II etap. Maszynopis. Archiwum Katedry Terenów Zieleni Uniwersytetu Przyrodniczego, Poznań.
- ZIENTARSKI J., ZIÓŁKOWSKA M., 2004. Przewodnik po wybranych parkach i lasach Poznania. Zarząd Zieleni Miejskiej, Poznań.

LANDSCAPE AND RECREATION VALUE OF LAKE MALTA IN POZNAŃ

Summary. In Poznań, in the eastern wedge of green, at a distance of approximately 1.5 km from the Old Market there is a water reservoir of over 60 ha, created as a result of damming waters of the Cybina River. The area of the valley together with the surrounding forests, called Malta, as early as the Partitions period (1772-1918) was a favourite destination of trips and picnics by the inhabitants of Poznań. After Poland regained independence in 1918 it was planned to transform it into the National Park with a large water reservoir. This undertaking was completed after WWII: a regatta course was constructed and the Millenium Park was established. After almost 30 years the reservoir was reconstructed. A sports and recreation complex was created, including also hotel and catering facilities. The Freedom Mound, destroyed by the Nazis, was reconstructed. An all-year ski slope was constructed. For several years now the area is the site of performances of the International Theatre Festival. The Wielkopolska Zoological Park is located at the eastern shore of the reservoir. The area, developed in this way and located close to the city centre, has a huge natural and landscape, as well as social value and its main asset is the Lake Malta reservoir.

Key words: Malta Lake, Malta, Poznań, recreation area, Malta Regatta course

Adres do korespondencji – Corresponding address:

Maria Chojnacka, Katedra Terenów Zieleni, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, ul. Dąbrowskiego 159, 60-594 Poznań, Poland, e-mail: kzmacho@up.poznan.pl

Zaakceptowano do druku – Accepted for print:

9.10.2008

Do cytowania – For citation:

*Chojnacka M., Wilkaniec A., 2008. Walory krajobrazowe i rekreacyjne Jeziora Maltańskiego w Poznaniu. *Nauka Przyr. Technol.* 2, 4, #51.*